

Aktywność społeczna i kulturalna nauczycieli będących na emeryturze lub rencie

Social and cultural activity of retired teachers

Key words: social activity, cultural activity of retired teachers, creative activity.

Abstract: Social and cultural activity is important area of every person's life. It develops differently when we are professionally active, and differently when we retire. In this short article I refer to the social and cultural activity of seniors who used to be teachers. Seniors choose different types of activities to follow according to their individual preferences, health, and social skills. However, the choice also reflects the social context of the dimensions of human action to a large extent. I tried to define this context not only in theoretical considerations, but also in pilot studies on a small group of respondents. I compared seniors who used to be teachers and those of other professions. Are retirees of different professions similar to each other? How do they find themselves in social and cultural activities? I hope the article will encourage seniors to reflect and look for areas of activity to engage in.

Słowa kluczowe: aktywność społeczna, aktywność kulturalna nauczycieli emerytów i rencistów, aktywność twórcza.

Abstrakt: Aktywność społeczna i kulturalna to w życiu każdego człowieka ważna rzecz. Inaczej rozwija się ona, kiedy jesteśmy aktywni zawodowo, mamy dzieci i rodzinę, inaczej, kiedy przechodzimy na emeryturę lub rentę. W tym krótkim artykule odnoszę się do aktywności społecznej i kulturalnej seniorów, którzy byli nauczycielami.

Rodzaj aktywności jest uzależniony nie tylko od indywidualnych preferencji, stanu zdrowia, posiadanego zasobu umiejętności społecznych, ale też w dużej mierze odzwierciedla kontekst społeczny wymiarów ludzkiego działania. Starałem się określić ten kontekst nie tylko w rozważaniach teoretycznych, ale również w badaniach pilotażowych na małej grupie respondentów. Porównałem emerytów i rencistów, którzy byli nauczycielami, a także emerytów i rencistów innych profesji zawodowych aniżeli nauczycielskiej. Na ile różnią się lub są podobni do siebie emeryci i renciści, których różniło miejsce pracy, jak odnajdują się w aktywności społecznej i kulturalnej? Mam nadzieję, że ten artykuł skłoni potencjalnych emerytów do refleksji, ale pozwoli również dostrzec obszary działalności, jaką sami mogliby rozwijać, będąc już na zasłużonej emeryturze.

Wstęp

Profesja nauczycielska od zawsze budzi wiele kontrowersji w przestrzeni medialnej i w miejscu pracy. Od pedagogów oczekuje się nie tylko znajomości warsztatu pracy, ale również aktywności społecznej i kulturalnej z grupą uczniów. Musi

więc rodzić się pytanie: co dzieje się z nauczycielami, którzy przestają pracować ze względu na osiągnięcie wieku emerytalnego lub przejścia na rentę? Jak odnajdują się w relacjach społecznych i czy korzystają z oferty kulturalnej?

Aktywność seniorów

Postaram się na początku opisać, czym jest aktywność w życiu seniorów. Można powiedzieć, że aktywność osób w wieku poprodukcyjnym w istotny sposób łączy się z wieloma potrzebami, w tym: „rozwoju osobistego, poczucia własnej wartości, przynależności (w tym zawodowej), realizowania planów życiowych, przystosowania do zmieniających się warunków oraz oczekiwań społecznych i własnych możliwości. Rodzaj aktywności jest uzależniony nie tylko od indywidualnych preferencji, stanu zdrowia, posiadanego zasobu umiejętności społecznych, ale też w dużej mierze odzwierciedla kontekst społeczny wymiarów ludzkiego działania” (Błaszczuk, Rynkowska, 2014, s. 54–55).

Jak wiemy z wielu badań, raportów (między innymi: Czapiński, Błędowski, 2014), brak jakiegokolwiek aktywności, także kontaktów społecznych rodzących poczucie braku przydatności, mogą prowadzić do izolacji i osamotnienia, które są formami śmierci społecznej. W przypadku osób starszych oznaką starzenia się jest fizjologiczne słabnięcie organizmu oraz psychiczne zredukowanie wielu zainteresowań i potrzeb. Aby zachować dobre samopoczucie i zdrowie, człowiek nie powinien wycofywać się z aktywnego życia, a po przejściu na emeryturę kontynuować lub rozwijać nowe formy działalności, np.: edukacyjnej, kulturalnej czy twórczej, i póki mu sił wystarczy, realizować życiową aktywność. Adam Zych podkreśla, że „warto inwestować w aktywność fizyczną, intelektualną i społeczną mimo ograniczeń, jakie z czasem przychodzą, a co ważne, przewartościować dotychczasowe życie. Żyć szczęśliwie, czyli zachować wewnętrzną radość, optymizm, duchową młodość, poczucie wolności i zadowolenia z samego siebie” (Zych, 2001, s. 76- 77).

Aktywność społeczna

Analizując aktywność osób starszych, nie sposób pominąć głównych teorii, będących wobec siebie w opozycji:

- „teoria wyłączenia się określa, że na starość człowiek ogranicza swoją aktywność, zaczyna stopniowo wyłączać się z życia społecznego; coraz mniej obchodzą go problemy świata zewnętrznego i rezygnuje ze zbyt skomplikowanych związków emocjonalnych z innymi. Teorię zaproponowali Elaine Cumming i William E. Henry (1961), którzy uważali, że stopniowe wycofywanie się jednostki z życia społecznego jest warunkiem zadowolenia i dobrego samopoczucia. Jednakże zbyt wczesne wycofywanie się spowodowane chorobą albo przedwczesną emeryturą może prowadzić do problemów w przystosowaniu się,
- w teorii aktywności przesłanką pomyślnego przebiegu procesu przystosowania się do starości jest pozostawanie produktywnym i aktywnym do najpóźniejszych lat. Warunkiem dobrego samopoczucia jest znalezienie zastępczych

form aktywności, gdy nie można już robić tego, co się robiło przez lata, np. zaprzestanie pracy zawodowej wymaga znalezienia sobie nowych zainteresowań i form aktywności, aby wypełnić powstałą lukę. Oprócz osobowości i starzenia się również inne czynniki mogą wpływać na to, czy człowiek wyłącza się ze społeczeństwa czy w dalszym ciągu prowadzi aktywne życie społeczne. Brak pieniędzy, ograniczone możliwości przemieszczania, postawy społeczne wobec ludzi starych – wszystkie te czynniki mogą utrudniać prowadzenie aktywnego, niezależnego życia w starości” (Birch, Malim, 2002, s. 149–150).

Swego rodzaju „zasadą, za pomocą której można wytłumaczyć funkcjonowanie uogólnionych zasobów odpornościowych u osób starszych, jest globalna orientacja życiowa nazwana przez Antonovskyego poczuciem *koherencji*. Według niego osoby o silnym poczuciu koherencji mają tendencję do zachowań prozdrowotnych” (Dolińska-Zygmunt, 2001). Poczucie koherencji to zmienna składająca się z 3 skorelowanych składowych: poczucia zrozumiałości, poczucia zaradności i poczucia sensowności.

Seniorzy mogą napotykać w aktywności społecznej na pewne problemy, wynikające między innymi ze zdrowia, gdyż komunikacja społeczna zawiera się w komunikacji językowej, w tym z rówieśnikami, ale i młodszym pokoleniem, np. wnuków. Jak pisze Kataryńczuk-Mania: „mimo że osoby starsze znają więcej słów, w porównaniu z młodzieżą i osobami w średnim wieku, w ich wypowiedziach odnotowuje się więcej błędów językowych, wynikających z niewłaściwych doborów słów w ramach pól semantycznych” (Kataryńczuk-Mania, 2018, s. 154). Wspomniana autorka pisze również, iż ze względu na specyfikę sposobu komunikowania i wynikającą z niej niską kompetencję komunikacyjną, osoby starsze mogą być trudnymi partnerami do rozmów. Charakteryzować ich będzie zwolnione i niespieszne tempo mowy, przekazy wielowątkowe, w których odwołują się do własnych doświadczeń, a szczegółowe opisywanie niezbyt istotnych elementów ze strony słuchacza może utrudniać odbiór wypowiedzi (Kataryńczuk-Mania, 2018, s. 156). W profesji nauczycielskiej język to narzędzie pracy w codzienności szkolnej, po ustaniu aktywności zawodowej potrzeba rozmowy istnieje, lecz może napotykać na problemy zdrowotne, co może utrudnić kontakty społeczne, ale nie zawsze musi tak być.

Na aktywność społeczną mają wpływ także inne czynniki oprócz zdrowia. Czapiński i Błędowski wymieniają takie jego elementy, jak: miejsce zamieszkania, materialne warunki życia, wysokość i źródła dochodu, warunki mieszkaniowe, zasobność materialną, sytuację rodzinną, wykształcenie, a także aktywność na rynku pracy, mimo posiadania źródła dochodu z emerytury lub renty. Do najważniejszych form aktywności społecznej, jak wynika z badań, „należy zaangażowanie w sprawy lokalnej społeczności oraz w działania różnych organizacji, np. upowszechniającej wiedzę, hobbystycznych czy religijnych” (Czapiński, Błędowski, 2014, s. 65). Wspomniano również o aktywnym uczestnictwie w wyborach, zarówno tych lokalnych (np. rady osiedli, rady mieszkańców, samorządowych – gdzie frekwencja wyniosła ponad 71%), jak i tych o charakterze szerszym (wybory parlamentarne).

Aktywność kulturalna

Aktywność kulturalna seniorów może być sposobem na zajęcie czasu, a także aktywizować ich psychicznie i fizycznie. Naukowcy z Centrum Badawczego UAM przebadali we wszystkich województwach 534 respondentów, którzy mieli więcej niż 60 lat. Seniorów ankietowano w instytucjach kultury i na imprezach masowych. Z analizy zebranych danych wynika, że „seniorzy za najważniejsze przy organizacji wydarzeń kulturalnych uważają miłą, pomocną obsługę (90 proc. ankietowanych), znanego artystę (80 proc.), a najmniej oczekują imprez przeznaczonych tylko dla nich (18. proc.). Dla większości ankietowanych (63 proc.) uczestnictwo w imprezach kulturalnych to sposób na miłą spędzanie czasu; udział w imprezach uniemożliwia im najczęściej brak pieniędzy (52 proc.) i zły stan zdrowia (48 proc.), najmniejszą przeszkodą był brak czasu – zgłoszony tylko przez 15 proc. Respondentów” (Nauka w Polsce, 2019). Wielu autorów zwraca również uwagę na wykluczenie emerytów i rencistów z dobrodziejstw korzystania z sieci i Internetu. Używa się nawet określenia „pokolenie analogowe”, ale bez negatywnego wydźwięku. Można dostrzec niepokojące zjawisko dotyczące oferty kulturalnej dla społeczeństwa, w tym dla osób starszych, które określa się mianem „gettoizacji”. Na czym ono polega? Otóż instytucje kultury wraz ze swoją ofertą kierują ją wyłącznie do określonych grup targetowych, najczęściej wiekowych. Stąd filmy dla dzieci, spektakle teatralne dla dorosłych, oferty dla rodzin z małymi dziećmi itd. Są też oferty kulturalne wyłącznie dla osób starszych, wykluczające udział innych grup wiekowych. Trudno wyobrazić sobie Uniwersytet III Wieku, który odwiedzałyby np. nastolatki. Tak samo jak np. kluby seniora. To zamknięte kręgi, które szczelnie bronią swojej wydzielonej autonomii.

Obszar, którego dotyczą zachowania człowieka, jest wyraźnie określony przez termin „kultura”. Będą to więc te „wszystkie zachowania, których przedmiotem, jak i celem, są dobra i wartości kultury. Jeżeli przyjmiemy, że kultura obejmuje nie tylko wybrane formy, normy i wartości »tworzące strumień powiązanych idei i zobiektywizowanych wzorów«, ale również takie ludzkie zachowania, które są zdeterminowane czy uwarunkowane przez idee lub formy i z kolei same uczestniczą w tworzeniu, utrzymywaniu i modyfikowaniu owych idei i form” (Semków, 2008, s. 18). Co określa zatem potrzebę aktywności kulturalnej osób starszych? Mając odniesienie do wielu badań naukowych, można twierdzić, iż aktywność ma wiele wspólnego we współdziałaniu z innymi podmiotami, z ludźmi, która to działalność służy rozwijaniu i pogłębianiu zainteresowań kulturalnych. Przez to „czyni życie człowieka w okresie późnej dorosłości wartościowszym przez to, że podnosi jego poczucie bycia przydatnym, choć w innych niż dotąd obszarach” (Semków, 2008, s. 19).

Osoby w wieku senioralnym wykazują w trakcie okresu starości kilka rodzajów postaw wobec aktywności społeczno-kulturalnej. Zgodnie z klasyfikacją Neugarten: „I typ to postawy charakteryzujące się zaangażowaniem w różnorodną aktywność, odmienną jednak od dotychczas podejmowanej w życiu zawodowym. II typ to po-

stawy przejawiające się aktywnością podporządkowaną jednej tylko dziedzinie zainteresowań (np. kolekcjonerstwu, religijności), koncentrując swoje wysiłki na jednej pasji czy zainteresowaniu. III typ aktywności społeczno-kulturalnej charakteryzuje się z kolei skupieniem wyłącznie na działalności o charakterze stricte kulturalnym, co wyraża się w aktywnym uczestnictwie np. w takich formach artystycznych jak teatr, kabaret, chór, poezja czy proza. Ostatni, IV, typ postawy wyróżnia się koncentracją na działaniach prospołecznych w organizacjach samopomocowych bądź wolontariacie” (Borczyk, 2017, s. 26–27). Splot wymienionych komponentów zegara społecznego powoduje „zmiennosc funkcjonowania kolejnych pokoleń. Różnicują się oczekiwania społeczne kierowane pod adresem ludzi w określonym wieku kalendarzowym, w zależności od czasu historycznego, kontekstu kulturowego, norm i ról przypisywanych jednostkom oraz grupom społecznym. Na przykład, inne oczekiwania i zadania rozwojowe stawiano dwudziestolatkom na początku wieku XX, a inne obecnie” (Konieczna-Woźniak, 2012, s. 250).

Ta wspomniana dynamika zmian obejmuje nie tylko osoby będące w wieku postprodukcyjnym, dotyka również trzydziesto- czy czterdziestolatków, czynnych zawodowo. Zmiany są bardzo dynamiczne, zwłaszcza w sferze postępu technologicznego, który dotyczy również kultury. Jeszcze niedawno czytano gazety i książki w wersji papierowej, obecnie można przeglądać portale internetowe zamiast gazet, natomiast czytniki ebooków lub audiobooki wypierają papierowe książki. W sferze innych elementów kultury, takich jak np. koncerty, wydarzenia kulturalne, które kiedyś przeznaczone były dla wybranych (przez miejsce ich prezentacji, dostępność, ceny itd.), to dzisiaj każdy chętny, w tym emeryt, możliwości uczestnictwa ma zdecydowanie więcej. Są koncerty plenerowe, bezpłatne, popularne stają się lokalne imprezy (festyny, koncerty), za niewielką opłatą można wykupić dostęp do różnych kanałów telewizyjnych, w tym artystycznych. Przechadzając się w miastach, natrafić można na uliczne występy artystów, performerów, podziwiać wystawy, przybywa instalacji artystycznej. Wiele miejsc, w tym np. restauracje, ma w swoim wystroju obrazy, rzeźby czy inne prace. Są Noce Muzeów bądź bezpłatne wejścia w określone dni. Coraz bardziej popularna staje się karta seniora, która upoważnia do zniżek przy wejściach do wielu instytucji kulturalnych.

Niezależnie od wieku, w którym w danym momencie się znajdujemy, aktywność jest niezwykle ważna. Zarówno fizyczna jak i umysłowa, gdyż pozwala ona na szczęśliwe życie i sprawne działanie przez długi czas.

Aktywność społeczno-kulturalna byłych nauczycieli - emerytów i rencistów

Jak wspomniałem wcześniej, specyfika zawodu nauczycielskiego jeszcze niedawno powodowała, że na emeryturę tzw. nauczycielską można się było udać po 30 latach pracy w zawodzie i osiągnięciu 55 lat życia. Ten przepis już nie obowiązuje, lecz całkiem spora grupa nauczycieli skorzystała z tego prawa (wliczając okresy przejściowe). Statut finansowy jest istotny, dlatego warto przytoczyć najnowsze dane ZUS, określające zakres świadczeń emerytalnych dla tej grupy zawodowej.

Tabela 1. Emerytury nauczycielskie z rozbiem na płeć

Struktura osób pobierających emeryturę nauczycielskie wypłacane przez ZUS według wysokości świadczeń i płci – stan w grudniu 2018 r. (Structure of recipients of teachers' old-age pensions payable by ZUS, by benefit amount and gender – as of December 2018).

Wysokość świadczenia w zł* (Benefit amount in PLN)	Ogółem (Total)	Mężczyźni (Male)	Kobiety (Female)
	w odsetkach (in percentages)		
Ogółem (total)	100,0	100,0	100,0
600,00 i mniej (600.00 and less)	–	–	–
600,01–700,00	–	–	–
700,01–800,00	0,0	–	0,0
800,01–900,00	0,0	0,0	0,0
900,01–1000,00	0,0	–	0,0
1000,01–1200,00	0,4	0,2	0,4
1200,01–1400,00	1,7	1,0	1,9
1400,01–1600,00	4,8	2,5	5,5
1600,01–1800,00	8,9	4,9	10,2
1800,01–2000,00	12,2	7,9	13,5
2000,01–2200,00	13,0	9,6	14,0
2200,01–2400,00	12,2	10,2	12,8
2400,01–2600,00	10,4	10,1	10,5
2600,01–2800,00	8,3	9,6	7,9
2800,01–3000,00	6,5	8,0	6,0
23000,01–3500,00	10,8	14,4	9,7
3500,01–4000,00	5,1	7,8	4,3
4000,01–4500,00	2,3	4,5	1,7
4500,01–5000,00	1,2	2,7	0,7
5000,01 i więcej (5000.01 and more)	2,2	6,6	0,9

* wysokość świadczenia (bez wypłat wyrównawczych) wraz z dodatkami pielęgnacyjnymi dla świadczeniobiorcy.

Źródło: ZUS: <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/statystyka> [dostęp: X 2019].

Można zauważyć, że mediana wysokości świadczeń nie jest mała i większość beneficjentów pobiera emeryturę od 2 tys. złotych w górę. 11 procent ma świadczenia pomiędzy 3,5 tys. zł a 5 tys. zł i więcej. To całkiem dobry wynik. Trzeba też zauważyć, iż wielkość emerytury zależała nie tylko od lat pracy, ale i wykształcenia, szczebli awansu zawodowego. Im nauczyciel był bardziej wykształcony, tym jego pensja mieściła się w wyższych widełkach. Odnosząc to do najnowszych danych (tabela płac nauczycielskich, stan na 1 IX 2019), różnica między nauczycielem dyplomowanym a stażystą w pensji podstawowej w ujęciu brutto wynosi 1035zł, z dodatkami będzie to jeszcze znacznie większa różnica (Portal praca, Gratka 2019).

Nauczyciele po przejściu na świadczenia emerytalne mogą przyjąć kilka postaw. Być np. biernym i wycofać się z życia społecznego i kulturalnego, a tym samym przyjąć postawę: biernego trwania. Wiązać się to będzie z ograniczeniem kontaktów społecznych i minimalizacją potrzeb. Powody takiego stanu rzeczy mogą być różne (np. choroba, sytuacje rodzinne). Innymi postawami będzie aktywne uczestnictwo w ży-

ciu społecznym i kulturalnym. Taka osoba będzie dbała o swoje zdrowie fizyczne i psychiczne. Naukowo udowodniono, iż osoby w wieku dojrzałym, które są twórczo aktywne (działają) i jest to jednym z elementów ich codzienności, przedłużają sobie do późnej starości wymiar życia twórczego. Jak pisze Zych, „aktywny trening intelektualny w trakcie całego życia (a taki trening jest domeną nauczycieli), przekłada się na wysoką sprawność do późnej starości” (Zych, 2001, s. 100).

Raeburn i Rootman piszą, że jakość życia wiąże się najczęściej z rozwijaniem, a także realizacją własnych możliwości, zmienianiem się, przynależnością środowiskową i odpoczynkiem (Raeburn i Rootman, 1996). Obniża się ona wskutek niemożności realizacji własnych zamierzeń. Nauczyciele, którzy już nie są czynni zawodowo, mogą rozwijać swoje zainteresowania zarówno społeczne, jak i kulturalne. Niekiedy łączą się w zaprzyjaźnione grupy (zawodowe), które stawiają sobie różne cele. Rodzaj celów zależeć będzie od różnych czynników. I tak np. grupa emerytów (byłych nauczycieli) z Olsztyna zwiedza Polskę. Jak pisze jedna z członkiń grupy:

„Jesteśmy aktywni, bo zakładamy sobie, żeby coś przeżyć. Po zakończeniu kariery zawodowej da się żyć naprawdę pięknie (...) Realizujemy nasze marzenia o podróżach, na które nie mieliśmy czasu, kiedy pracowaliśmy zawodowo. Większość z nas przepracowała w zawodzie nauczyciela trzydzieści, czterdzieści lat. Niektórzy z nas, jeszcze w czasie pracy, poznawali najczęściej miasto i region. Teraz możemy podróżować gdzie chcemy” (Janków-Mazurkiewicz, 2019).

Przy planowaniu wyjazdów w grupie zawsze można negocjować cenę, ponadto przyjmujący nauczycieli (instytucje, hotele, restauracje) cenią tę grupę zawodową za kulturę bycia, na co również zwraca uwagę Janków-Mazurkiewicz. Ta grupa zawodowa budzi respekt wśród przewodników wycieczek, którzy wiedzą, że emeryt nauczyciel nie będzie tylko biernym słuchaczem, ale niekiedy może mieć wiedzę na temat danego miejsca czy atrakcji turystycznej porównywalną lub większą od przewodnika.

Organizowanie się seniorów w sekcje emerytów i rencistów np. przy ZNP może skutkować nie tylko zaplanowaną działalnością społeczno-kulturalną, ale budzić zainteresowanie zarówno władz lokalnych, jak i politycznych, które wspierają takie inicjatywy. Aktywność w ujęciu lokalnym może mieć wiele wymiarów w planowaniu, np.: „Równie aktywny i bogaty w wydarzenia będzie 2019 rok, nauczyciele-seniorzy planują m.in. współorganizację IV Spartakiady Emerytów i Rencistów ZNP, która odbędzie się 6 kwietnia w Kielcach oraz VI Rajdu Seniorów Oświaty ZNP w Ostrowcu Świętokrzyskim (wrzesień 2019 r.). Uczczą również pamięć nauczycieli tajnego nauczania” (Aktywni Seniorzy 2019).

Inne lokalne badanie nauczycieli seniorów również wskazuje na duże zaangażowanie tej grupy w życie społeczne i kulturalne. Na terenie Żywca „45% nauczycieli aktywnie uczestniczy w kulturze, 35% osób raz w miesiącu, a 20% raz w tygodniu. Uczestniczenie w kulturze u większości nauczycieli przejawia się pójściem do kina (45%), uczestnictwem w imprezach lokalnych (35% osób). Najmniej natomiast osób uczęszcza do teatru – 15%” (Żywiec Info 2019).

Reasumując, zarówno literatura, jak i informacje zawarte w prasie wskazują, że grupa emerytów i rencistów nauczycieli jest aktywna społecznie, zawiązuje się w grupy, lubi wspólnie spędzać czas wolny, planuje wspólnie różne przedsięwzięcia. Czy tak jest naprawdę? Czy emeryt nauczyciel różni się w swojej aktywności społeczno-kulturalnej od emeryta nie będącego nauczycielem? Na takie pytanie odpowiedzieć mogą tylko badania, co też uczyniłem.

Badania

Aby znaleźć odpowiedź na pytanie: w jakich działaniach przejawia się aktywność społeczno-kulturalna nauczycieli emerytów, postanowiłem na potrzeby tego artykułu dokonać niewielkich badań, w zasadzie sondażu, aby zasygnalizować tendencje lub różnice (jeśli istnieją). Wyodrębniłem dwie grupy emerytów i rencistów: czyli tych, którzy pracowali w placówce i odeszli na tak zwaną emeryturę nauczycielską, jak również emerytów i rencistów, którzy nie byli nauczycielami i pracowali zawodowo w innych miejscach. Za słuszne wydawało mi się przyjęcie założenia, aby wszyscy badani mieli wykształcenie minimum średnie i wyższe. Uważałem, że emeryt po szkole podstawowej (niepełnej podstawowej), który pracował zawodowo jako np. pracownik fizyczny, nie może być porównywany do emeryta nauczyciela. Być może jest to pewne nadużycie z mojej strony, ale wykluczyłem takie osoby.

I tak udało mi się uzyskać dane od N=52 osób emerytowanych nauczycieli (45 emerytura pełna, 7 renciści z ponaddwudziestoletnim stażem pracy w placówce). Grupa porównawcza to N= 41 osoby (emeryci z minimum średnim wykształceniem i wyższym, 8 z nich to renciści; respondenci to byli pracownicy urzędów, biur, przemysłu).

Narzędziem badawczym był anonimowy kwestionariusz wywiadu, który podzielony został na dwie części. Pierwsza dotyczyła aktywności społecznej, druga aktywności kulturalnej. Każda z części zawierała pytania zamknięte i otwarte. Głównym celem było znalezienie odpowiedzi na pytanie: jaka jest i w czym się przejawia aktywność społeczno-kulturalna nauczycieli emerytów?

Te dwie grupy badanych, łącznie 93 respondentów, były z sobą zestawiane. Interesowało mnie, czy odczucia emerytowanych nauczycieli i emerytów nie będących nauczycielami, pytanym o te same aspekty, różnią się między sobą w odpowiedziach. Nie pokuśiłem się o zastosowanie korelacji i zmiennych, gdyż to badanie traktuję jako sondaż, a nie większą analizę. Wszyscy respondenci zamieszkują województwo dolnośląskie. Emeryci nauczyciele pracowali w różnych typach szkół, ale nie poddawałem tego analizie. Istotnym elementem dla mnie było to, aby to nie był „świeży” emeryt, minimalna przerwa od zakończenia pracy zawodowej musiała zawierać się w przedziale od 4 lat wzwyż (w obu grupach badawczych). Nie porównywałem badanych według płci, choć większość moich respondentów to kobiety. Była to próba losowa, respondentów znalazłem na UTW. Poprosiłem zaprzyjaźnionych dyrektorów, aby zapytali swoich emerytów i rencistów, czy zechcą odpowiedzieć na pytania. Emerytów nie będących nauczycielami udało mi się zapytać dzięki kontaktom ze studentami studiów niestacjonarnych, których rodzice są na emeryturze bądź rencie.

Aktywność społeczna w badaniach

Jak już wcześniej pisałem, aktywność społeczna to istotny element naszego życia. Aronson zauważył, że człowiek jest istotą społeczną. Wspomniani przeze mnie Birch i Malim pisali o włączaniu się seniorów do różnych społecznych inicjatyw bądź ich wycofywaniu się, rezygnacji z tego typu przedsięwzięć. Pomyślny proces przystosowania się do starości to pozostawanie produktywnym, szukanie zastępczej formy (form) aktywności, przez co człowiek włącza się w społeczeństwo i aktywnie prowadzi życie społeczne.

Tabela 2. Aktywność społeczna emerytów i rencistów nauczycieli oraz nie będących nauczycielami, dane procentowe

Aktywność społeczna	Emeryci i renciści nauczyciele N=52	Emeryci i renciści nie będący nauczycielami N=41
1. Czynnie działam w organizacji/jach zrzeszających moją grupę zawodową (np. ZNP, organizacje branżowe i inne związane z pracą zawodową)	Zdecydowanie tak 50 Tak 25 Nie wiem 0 Nie 5 Zdecydowanie nie 20	Zdecydowanie tak 15 Tak 5 Nie wiem 0 Nie 80 Zdecydowanie nie 0
2. Czynnie działam w organizacji/jach, która/e nie jest/nie są moją grupą zawodową	Zdecydowanie tak 5 Tak 25 Nie wiem 0 Nie 70 Zdecydowanie nie 0	Zdecydowanie tak 20 Tak 20 Nie wiem 0 Nie 60 Zdecydowanie nie 0
3. Aktywnie działam w społeczności lokalnej, np. rada budynku, rada osiedla, mieszkańców gminy itp.	Zdecydowanie tak 15 Tak 25 Nie wiem 0 Nie 60 Zdecydowanie nie	Zdecydowanie tak 45 Tak 15 Nie wiem 0 Nie 40 Zdecydowanie nie 0
4. Włączam się w inicjatywy społeczne, np. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy, Caritas lub inne	Zdecydowanie tak 95 Tak 0 Nie wiem 0 Nie 5 Zdecydowanie nie 0	Zdecydowanie tak 75 Tak 15 Nie wiem 0 Nie 0 Zdecydowanie nie 10
5. Włączam się w wolontariat	Zdecydowanie tak 0 Tak 5 Nie wiem 0 Nie 0 Zdecydowanie nie 95	Zdecydowanie tak 10 Tak 0 Nie wiem 0 Nie Zdecydowanie nie 90
6. Rzadko wychodzę z domu, kontaktuję się z kimś spoza rodziny	Zdecydowanie tak 5 Tak 5 Nie wiem 0 Nie 0 Zdecydowanie nie 90	Zdecydowanie tak 15 Tak 5 Nie wiem 0 Nie 50 Zdecydowanie nie 30

7. Unikam innych ludzi	Tak 5 Nie 95	Tak 15 Nie 85
8. Aktywnie uczestniczę w życiu kościoła	Tak 80 Nie 20	Tak 70 Nie 30
9. Proszę napisać, kto Panią/ Pana odwiedził w ostatnim miesiącu (poza członkami rodziny) w ostatnim miesiącu. Proszę wskazać 2 osoby.	Osoby, których nikt nie odwiedził: 45 Osoby, które odwiedziła minimum 1 osoba: 55	Osoby, których nikt nie odwiedził: 65 Osoby, które odwiedziła minimum 1 osoba: 35

Źródło: Badanie własne autora.

Te niewielkie badania ukazują lekko zróżnicowany obraz obu grup w działalności społecznej. Byli pracownicy szkół czynniej włączają się w działanie organizacji zawodowej, aktywnie uczestniczą w życiu kościoła. Osoby spoza grupy zawodowej nauczycielskiej za to chętniej od emerytów nauczycieli włączają się w działalność innych organizacji aniżeli tych związanych z pracą zawodową, działają bardziej aktywnie w społeczności lokalnej czy wolontariacie. Ale z deklaracji nienauczycieli można dowiedzieć się, iż częściej unikają ludzi i są grupą, którą poza rodziną rzadziej ktoś odwiedza w domu. Co nie dziwi, to obie grupy rencistów i emerytów mają wysoki wskaźnik uczestniczenia w życiu kościoła.

Aktywność kulturalna w badaniach

Aktywność kulturalna badanych to ciekawe doświadczenie badawcze dla mnie. Sam jestem nauczycielem i często zastanawiam się, jak wyglądać będzie moje życie na emeryturze? Czy uczestnictwo w szeroko rozumianej kulturze różnicuje badanych, którzy pracowali w różnych miejscach?

Tabela 3. Aktywność kulturalna emerytów i rencistów nauczycieli oraz nie będących nauczycielami, dane procentowe

Aktywność kulturalna	Emeryci i renciści nauczyciele N=52	Emeryci i renciści nie będący nauczycielami N=41
1. Chodzę do wymienionych instytucji co najmniej raz lub kilka razy w roku	Kino 15 Teatr 5 Opera 5 Muzeum 10 Inne instytucje kultury 10 Nie chodzę 50 *dane nie sumują się do stu, respondent mógł wybrać kilka odpowiedzi. Te osoby, które wskazały brak uczestnictwa, nie były liczone!	Kino 5 Teatr 0 Opera 0 Muzeum 5 Inne instytucje kultury 10 Nie chodzę 80 *dane nie sumują się do stu, respondent mógł wybrać kilka odpowiedzi. Te osoby, które wskazały brak uczestnictwa, nie były liczone!

2. W ciągu ostatnich trzech lat byłem na wycieczce bliższej lub dalszej	Tak 55 Nie 45	Tak 25 Nie 75
3. Kupuję prasę codzienną co najmniej kilka razy w tygodniu	Tak 15 Nie 75	Tak 5 Nie 95
4. Kupuję prasę kolorową	Tak 65 Nie 35	Tak 55 Nie 45
5. Oglądam telewizję	Codziennie 100 Sporadycznie 0 Nie mam telewizora 0	Codziennie 95 Sporadycznie 5 Nie mam telewizora 0
6. Mam hobby, któremu poświęcam systematycznie czas	Tak 40 Nie 60	Tak 25 Nie 75
7. Chodzę na wydarzenia kulturalne (festyny, imprezy plenerowe i inne) organizowane w mojej miejscowości	Tak 25 Nie 75	Tak 45 Nie 55
8. Czytam książki	Tak 85 Nie 15	Tak 60 Nie 40
9. Regularnie korzystam z komputera	Tak 65 Nie 20 Sporadycznie 15	Tak 45 Nie 30 Sporadycznie 25

Źródło: Badania własne autora.

Jak wynika z wypowiedzi respondentów, obie grupy różnią się w aktywności kulturalnej. Bardziej aktywni wydają się być emerytowani nauczyciele i renciści. Częściej uczęszczają do różnych instytucji (kino, teatr, opera itd.), chętniej jeżdżą na wycieczki, kupują prasę codzienną i kolorową, czytają książki. Emeryci i renciści nie będący nauczycielami chętnie uczestniczą w festynach i imprezach kulturalnych. Nie sądzę, że czynnikiem różnicującym obie badane grupy jest wysokość emerytury. Bardziej w grę wchodzi przyzwyczajenia i aktywność społeczna.

Podsumowanie

Analizując deklaracje badanych, można zauważyć pewne podobieństwa i różnice zarówno w aktywności społecznej, jak i kulturalnej. Odnoszę wrażenie, że osoby aktywne społecznie (co nie powinno dziwić), są bardziej zaangażowane w działalność

kulturalną. Nauczyciele z racji wykonywania swojego zawodu, zanim przeszli na emeryturę lub rentę, wydają się być bardziej aktywni w obu aspektach. Być może to kwestia pewnych przyzwyczajeń zawodowych (nauczyciel musi być aktywny, w swojej karierze odbywał wycieczki i wyjścia do przybytków kultury), łatwości w przynależności do organizacji zawodowych. Działają w ZNP, wiele placówek organizuje aktywność społeczną i kulturalną dla swoich byłych pracowników, zaprasza ich na różnego rodzaju imprezy. Pracownicy spoza szkół będący na emeryturze często nie mają swoich zakładów pracy (zlikwidowano je, zmieniły branżę), więc i identyfikowanie się z jakąś nieistniejącą firmą może być trudne, nie mówiąc o organizacji np. spotkań. Nie ma organizacji np. zrzeszającej byłych pracowników umysłowych.

Mam nadzieję, że moje niewielkie badania na małej grupie badawczej dadzą impuls do szerszego odniesienia się do zaznaczonego problemu.

Bibliografia:

1. Aronson E. (2009), *Człowiek istota społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
2. Birch A., Malim T., (2002), *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęstwa do dorosłości*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
3. Borczyk W. (red.). (2017), *Wolontariat seniorów i dla seniorów – potrzeby, bariery, praktyka*, Nowy Sącz, Wydawnictwo OFSUTW.
4. Błaszczuk K., Rynkowska D. (2014), *Wybrane problemy zdrowia publicznego w perspektywie pracy socjalnej. Podręcznik dla studentów*, Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu w Rzeszowie.
5. Czapiński J., Błędowski P. (2014), *Aktywność społeczna osób starszych w kontekście percepcji Polaków. Diagnoza społeczna 2013. Raport tematyczny*, Warszawa, Wydawnictwo MPIPS.
6. Cumming E., Henry W.E. (1961), *Growing old, the process of disengagement*, Basic Books, New York.
7. Janków-Mazurkiewicz K. (2019), *Co robią nauczyciele na emeryturze?*, „Gazeta Olsztyńska”, Wydanie internetowe: <http://gazetaolsztynska.pl/570142,Co-robia-nauczyciele-na-emeryturze.html> [dostęp: X 2019].
8. Kataryńczuk-Mania L. (2018), *Kompetencje komunikacyjne seniorów-wybrane wątki*, w: „Dyskursy Młodych Andragogów”, Rocznik 19/2018/, Zielona Góra, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.
9. Konieczna-Woźniak B. (2012), *Odmłodzona” starość-implikacje podmiotowe i społeczne*, „Studia Edukacyjne” 21, Poznań, Wydawnictwo UAM.
10. Kromolicka B., Bugajska B., Seredyńska K., (red.). (2007), *Pomoc i opieka w starości*, Szczecin, Wydawnictwo ZAPOL.
11. Raeburn, J.M., Rootman, I. (1996). *Quality of Life and Health Promotion*, w: R. Renwick, I. Brown, M. Nagler (red.), *Quality of Life in Health Promotion and Rehabilitation: conceptual approaches, issues and applications*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, USA.
12. Semków J. (2008), *Niektóre problemy aktywności społeczno-kulturalnej w okresie późnej dorosłości*, w: A. Fabiś (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*, Bielsko-Biała, Wydawnictwo WSA i UŁ.
13. Szukalski P. (2008), *Stan zdrowia Polek i Polaków na przedpolu starości*, w: P. Szukalski (red.), *To idzie starość. Postawy osób w wieku przedemerytalnym. Raport z badań*, Warszawa, Wydawnictwo FISB.
14. Zych A. (2001), *Słownik gerontologii*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”.

Netografia

1. *Aktywni nauczyciele seniorzy*, <https://www.swietokrzyskie.pro/aktywni-nauczyciele-seniorzy/?pdf=240622> [dostęp: X 2019].
2. Lach K., *Nauczyciel człowiekiem kultury*, <http://zywiecinfo.pl/magazyn/item/65-nauczyciel-czlowiekiem-kultury> [dostęp: X 2019].
3. Nauka w Polsce, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C393430%2Cnaukowcy-zbadali-aktywnosc-kulturalna-osob-starszych.html> [dostęp: IX. 2019].
4. Dane statystyczne ZUS, <https://www.zus.pl/baza-wiedzy/statystyka> [dostęp X 2019].
5. Portal praca, Gratka, <https://gratka.pl/regiopraca/portal/rynek-pracy/zarobki/minimalne-i-srednie-wynagrodzenie-nauczycieli-w-2019-roku-netto-brutto-podwyzki> [dostęp: X 2019].
6. Portal Psychologiczny: Aleksyńska A. (2019), *Pojęcie jakości życia*, <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=231> [dostęp: X 2019].

dr Krzysztof Zajdel – Uniwersytet Zielonogórski

